

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ О. Л. ГАРМАШ "ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ СЛОВНИКОВОГО ФОНДУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ"

Англійська мова як і інші мови світу своєчасно реагує на зміни в суспільному житті її носіїв. У калейдоскопі подій, що відбуваються в сучасному англомовному суспільстві, мовна система активно синтезує нові можливості відбиття дійсності, встановлює нові закономірності розвитку. Дослідженням головних аспектів лінгвосинергетики займалися В. Н. Базилев, І. А. Герман, В. А. Пищальникова, С. М. Єнікєєва, Е. В. Пономаренко, О. О. Семенець та ін.

Проблема розвитку мовних ресурсів англійської мови, що включає аспекти структурованості та функціональності словникового складу неодноразово привертала увагу науковців (С. М. Єнікєєва, В. І. Заботкіна, Ю. А. Зацний, Є. С. Кубрякова, А. Е. Левицький, Л. Ф. Омельченко, М. М. Полужин, J. Algeo, J. Ayto, D. Crystal, R. Fischer, P. McFedries). Монографія О. Л. Гармаш є вагомим результатом аналізу системи словникового фонду англійської мови у межах "відкритої" парадигми лінгвосинергетичного пізнання.

Не можна не погодитись з авторкою монографії у тому плані, що у фокусі уваги наукового сьогодення знаходиться ідея синергетичності складних об'єктів-систем. У наш час лінгвосинергетичний підхід відкриває нові можливості до розкриття функціональних та організаційних особливостей мовної системи й інтенсифікує оформлення знань з питання самоорганізації мовної єдності на всіх її координатах репрезентації. Звичайно, інноваційний фонд англійської мови привертає до себе чималу увагу, чим і обумовлюється актуальність роботи.

Оскільки однією із пріоритетних завдань сучасного мовознавства є дослідження динаміки та модельованості дериваційних процесів у системі англомовного вокабуляру, який останнім часом активно збільшує свій арсенал. Як слушно стверджує авторка монографії, це відбувається не тільки за рахунок словотворчих процесів. Своєї актуалізації все більш набувають процеси семантичних, форматичних, функціональних трансформацій різнорівневих одиниць спілкування, тобто зростає системна значущість механізмів творення часткових інновацій.

Наукова новизна рецензованої праці є очевидною і впливає, насамперед, із поставленої мети. Розвідки у межах лінгвосинергетичної парадигми дозволили авторці науково обґрунтувати синергетичну сутність принципів організації й особливості функціонування всіх засобів поповнення словникового складу сучасної англійської мови та встановити діалектичні зв'язки між ними. О. Л. Гармаш представила цілісну наукову концепцію системної динаміки розвитку словникового фонду англійської мови, при чому результати достатньо ілюструють особисті наукові досягнення.

У своїй монографії авторка досить детально розкриває принципи самоорганізації та взаємозв'язку шляхів поповнення вокабуляру англійської мови. Знаходять свою реалізацію як традиційні, так і нові моделі творення та перетворення англомовних одиниць. Пропонується цілісний лінгвосинергетичний погляд на динамічний розвиток системи словникового фонду англійської мови. Ми вважаємо цілком правомірним твердження авторки монографії про необхідність розширення поняття "словникового фонду", що пов'язано з розгалуженістю рівневої приналежності англомовних одиниць.

Зважаючи на те, що кожна теорія розкриває лише один з аспектів багатогранної реальності, у першому розділі монографії "*Синергетична парадигма як напрямок сучасного дослідження в лінгвістиці*" пропонується "відкрита мультидисциплінарна парадигма" лінгвосинергетичного пізнання. Такий підхід застосовується з метою розкриття не тільки реальних "видимих", а й тонкоматеріальних "невидимих" мовних реалій, підкреслюючи генетичну єдність концептуальної та вербальної сутностей мовних одиниць різного рівня у їх функціональному взаємозв'язку.

О. Л. Гармаш доречно пише про те, що словниковий фонд англійської мови існує та розвивається згідно синергетичних законів "фрактальної симетрії та самоподібності". Тим самим словниковий фонд зберігає свою стійкість, незважаючи на вплив флуктуаційних лінгвальних та екстралінгвальних чинників. При цьому самоорганізація в її загальному значенні може бути характеризувана як універсальна немеханістична динамізована функціональна особливість системи, що діє за принципом перерозподілу внутрішньосистемної енергії та адекватності структураційних відносин між всіма дієвими інтрасистемами.

Крім того, відзначається, що у результаті динамічних трансформацій на мікрорівнях мовної системи, відбуваються певні зміни в її макроструктурі і навпаки. Авторка спостерігає "радіальну міграцію" реальних та ідеальних інгредієнтів словникового складу сучасної англійської мови. Отже, цілком

логічним постає її висновок про фундаментальну, синергетичнозумовлену, космологічну єдність функціональних складових англомовного мультиверсуму.

Розкриття фрактальності мовних структур забезпечує, на нашу думку, здатність виявити основні механізми антроподетермінованої самоорганізації словникового фонду англійської мови, який перебуває у перманентному стані свого розвитку та вдосконалення. Цей розвиток, передусім, зумовлюється "транслокаційністю" інноваційних процесів. Тобто, вони відбуваються як в центрі системи так і на її периферії.

Відзначається, що всі фрактальні структури в той же час відповідають принципу "самоподібної вкладеності", вони є унікальними. О. Л. Гармаш цілком справедливо наголошує на тому, що їх спіральна генетичність виявляється у кожному новому витку вкладеності і розкриває поняття "об'ємної наповненої вкладеної самоподібності". В мовній системі самоподібна вкладеність прослідковується, передусім, у її рівневій структурованості. Авторка переконливо доводить той факт, що за умови синхронізації всіх ланок синергетичної єдності мовна система набуває максимальної стійкості.

У другому розділі *"Шляхи збагачення словникового складу сучасної англійської мови як складні синергетичні операційні інтрасистеми"* О. Л. Гармаш розрізняє такі шляхи поповнення словникового складу англійської мови: **виникнення словотворчих морфем; генеративна деривація лексичних та лексико-синтаксичних одиниць; варіативна деривація (семантична, форматична, функціональна); генеративно-варіативна деривація; запозичення мовного матеріалу.**

На відміну від генеративної деривації, *виникнення словотворчих морфем* зумовлює фактор повторюваності у ряді однотипних за структурою одиниць. У свідомості носіїв мови відбувається певна переорієнтація моделі. Повторюваний елемент у складі мовної одиниці у ментальній площині починає ідентифікуватися як афіксальний.

Процеси генеративної деривації відіграють чільну роль у формуванні мовної картини світу. За її допомогою в англійській мові утворюються лексичні та "лексико-синтаксичні" одиниці спілкування. За допомогою аналогії та інших ментально-креативних процесів нові одиниці спілкування первинно "генеруються" в комунікативній свідомості носіїв мови та набувають вербального втілення, що характеризується новизною за всіма ознаками тріарної єдності: формою, змістом, функцією.

Генеративна *деривація лексичних одиниць* відбувається завдяки включенню таких способів словотвору, як: афіксація, словоскладання, афіксокладання, телескопія, афіксоскопія. Висока продуктивність афіксації зумовлюється тим, що функціональна навантаженість практично кожного дериваційного елемента набагато перевищує системологічну значущість нової лексичної, семантичної одиниці (нового значення вже існуючого мовного знаку) чи форматичної одиниці (нової вербальної форми вже існуючого мовного знаку). За допомогою афіксації в англійській мові утворено найчисельніший ряд інновацій.

Механізм словоскладання, яким оперує синергетична інтрасистема генеративної деривації, являє собою "візитну картку" аналітичності англійської мови та зумовлює виникнення значної кількості мовних інновацій. За допомогою словоскладання, як правило, утворюються лексичні та лексико-синтаксичні одиниці бінарного типу.

Інноваційним способом деривації лексем в англійській мові є афіксокладання. Цей спосіб упевнено нарощує темпи дериваційної активності. При чому утворені за його допомогою одиниці практично миттєво узуалізуються. Взявши до уваги динаміку зростання кількості дериваційних елементів, авторка прогнозує подальшу актуалізацію цього способу та, відповідно, збільшення кількості утворених цим способом мовних одиниць.

Телескопійний спосіб деривації також має значне навантаження у словотворчо-функціональному плані. Все більша реалізація нелінійних моделей творення неологізмів сприяє відповідному збільшенню арсеналу телескопійних інновацій. Слова-телескопи утворюються, як правило, на позначення реалій, які одночасно мають характеристики їх вихідних складових.

У процесі телескопійного словотвору можна чітко прослідкувати вплив людського фактора, діяльність особи у плані вибору найвдалішої моделі-варіанта. Таку роль виконує "одиниця асоціацій". Вона може бути предсталена не тільки конкретними одиницями спілкування, які є "зразками", а й набором уявлень про змішування лексем. Такі уявлення традиційно називають моделями, хоча в свідомості носіїв мови вони існують як "сценарії".

Запропонована О. Л. Гармаш типологія творення блендів ґрунтується не лише на понятті "порядковості", а й уможливує більш антропометричне відтворення категорії "членованості / цілісності" вихідних вербальних засобів. Серед нехарактерних (флуктуаційних) випадків творення такого роду інновацій було виявлено: кількісну варіацію вихідного матеріалу (утворення телескопізму на базі трьох лексем); якісну варіацію вихідного матеріалу (утворення телескопізму на базі одиниць лексичного та лексико-синтаксичного рівнів мовної системи, на базі лексеми та варіативного деривату утвореного за акронімією).

Генеративна *деривація лексико-синтаксичних* одиниць відбувається за такими дериваційними механізмами, як рекурсія, стягнення, формо-словоскладання. За свідченнями авторки, наряду із

генеративною деривацією (утворенням абсолютно нових одиниць) розвиток словникового фонду англійської мови усе більше детермінується процесами *варіативної деривації* мовних одиниць (семантичної, форматичної, функціональної). Під "варіантами" розуміються ті мовні одиниці, які мають не повний набір ознак тріарної єдності ЗМІСТ – ФОРМА – ФУНКЦІЯ. Пришвидшення темпів розвитку системи словникового фонду зумовлює відповідне зростання кількісного складу варіантів.

Дія *семантичної варіативної деривації* відбувається на базі одиниць різної рівневої приналежності: дериваційних морфем, лексичних, лексико-синтаксичних та фразеологічних одиниць, а також форматичних варіантів англійської мови спілкування. Таким чином, синергетичний механізм семантичної варіативності охоплює всі мовні рівні сучасної англійської мови. На фразеологічному рівні інноваційними моментами семантичної варіативної деривації є випадки "трансфразеологізації" та "перифразеологізації".

Англійські інновації усе більше характеризуються форматичною спектральністю, що зумовлено новизною їх функціонування, бажанням удосконалити свою "тілесну оболонку" з метою задовольняти постійно зростаючі потреби носіїв мови у максималізації значення та експресивності й мінімалізації структури.

Як слушно зазначається в монографії, головною особливістю явища *форматичної варіативності* є той факт, що семантика вихідної мовної одиниці переміщується в нову форму, не зазнаючи при цьому змін. Таким чином, наявні в мові одиниці спілкування (узувальні або інноваційні) набувають нового вербально-графічного вираження. Форматична варіативна деривація охоплює склад афіксальних морфем, лексем, одиниць синтаксичного типу. Авторкою зазначаються також випадки включення форматичних варіантів англійської мови спілкування у подальші процеси форматичної деривації.

Читач дістає адекватне уявлення про те, що система словникового складу сучасної англійської мови є структурою рухливою і постійно реформує свої механізми, моделі, конститuentи, використовуючи при цьому одиниці всіх мовних рівнів. Найбільш рухливою ланкою вокабуляра О. Л. Гармаш справедливо вважає форматичні варіанти. Саме підсистема варіативної форматичної деривації оперує максимальною кількістю механізмів, при чому їх арсенал постійно зростає. Це свідчить про те, що варіативна форматична деривація може характеризуватись як зона збільшеної флуктуаційної потенції операційного (механістичного) фонду епідигматичної системи.

У цьому зв'язку у науковій праці підкреслено, що у результаті форматичних змін, які в наш час зазнають мовні одиниці, неймовірно зростає масштабність виникнення нових взаємозв'язків між складовими механістичного фракталу мовної системи. Внаслідок утворення нових взаємозв'язків виникають процеси та структури, що характеризуються своєю інноваційністю, а також унаочнюють невпинний розвиток діалектичних взаємин між всіма шляхами поповнення словникового складу сучасної англійської мови.

На морфологічному рівні явище форматичної варіативності реалізується, насамперед, у сфері нових дериваційних елементів за допомогою механізмів скорочення та літерної варіації. На лексичному рівні можна спостерігати більш широкий набір механізмів, що уможливають створення цілих ланцюжків форматичних варіантів. Серед них такі, як: усічення (апокопа, синкопа, афереза); різномодельна представленість одиниць номінації телескопного типу; ініціальна літерація та лапкування одиниць, утворених за допомогою словоскладання.

На синтаксичному рівні явище форматичної варіативності реалізується за допомогою еліпсу, аббревіації, акронімії. Надмірна "вага" форматичної оболонки мовних сполук синтаксичного типу призводить до відповідної реакції мовної системи на перевантаження та провокує виникнення їх більш економного вираження. Утворення таких "економних" вербальних знаків у більшості випадків супроводжується функціональною варіативною деривацією.

Авторкою висловлено цікаві спостереження щодо графічної варіативності репрезентації форматичних варіантів англійської мови спілкування, що актуалізується у таких механізмах, як: фонетична креолізація, графічна креолізація, фонетична літералізація, семантична літералізація, делітералізація, креолітералізація. З цього ж питання зазначено, що значна частина такого роду інновацій являють собою результат "механістичного бленду", поєднуючи у своїй "механістичній генетиці" декілька механізмів.

Функціональну варіативну деривацію слушно представлено такими механізмами, як: лексикалізація морфем та їх форматичних варіантів; лексикалізація синтаксичних одиниць; лексикалізація форматичних варіантів синтаксичних одиниць; морфологізація лексем; морфемізація форматичних варіантів лексем; утворення граматичних варіантів англійської мови спілкування.

Наголошується, що *утворення граматичних варіантів* англійської мови спілкування стає можливим завдяки дії механізму конверсії. Її функціонування в системі сучасної англійської мови унаочнює діалектичність зв'язків між способами поповнення словникового фонду, їх синергетичну детермінованість. Основною ознакою конвертованих одиниць є саме зміна значення порівняно з вихідною одиницею. Конверсія може базуватися не тільки на одиницях лексичного рівня, а й синтаксичного.

Гідним уваги є авторське бачення *міжфрактальної (генеративно-варіативної) деривації*. Механізми утворення нових форм мовних одиниць безпосередньо співвідносяться з іншими механізмами варіативної деривації (семантичною і функціональною) та механізмами генеративної деривації. Саме цим і

підтверджується наявність діалектичного зв'язку між фрактальними інтрасистемами. Як свідчать наведені приклади, найчастіше відбувається поєднання двох видів варіативної деривації. Проте існують випадки, коли міжфрактальна деривація здійснюється за допомогою включення всіх трьох механізмів варіативної деривації. Таке явище в роботі іменується "повною варіативною міжфрактальною деривацією".

У роботі також продемонстровано також і випадки "комбінованої" варіативно-генеративної міжфрактальної деривації з одночасним включенням трьох механізмів деривації. Крім того, в межах монографії було виявлено модель варіативно-генеративної міжфрактальної деривації, за якою відбувається процес лексикалізації словосполучень. У сучасній англійській мові все частіше можна спостерігати різні варіанти написання неологізмів, що ідентифікують складні "комбіновані" поняття.

У другому розділі знаходять своє висвітлення й напрямки запозичення мовного матеріалу (запозичення з інших мов світу; внутрішньомовні запозичення мовних одиниць; запозичення із кібернетичного простору). Стосовно *явища міграції мовних одиниць у вокабулярі англійської мови* авторка підкреслює, що терміносистема займає центральне місце в ядрі мовної єдності і виступає складною концентрацією вербальної репрезентації світу, показником інтелектуального добутку нації.

Цілком логічним можна вважати й висновок про те, що дія внутрішньомовної міграції англословних одиниць спілкування не завжди відповідає моделі *ядро ↔ периферія*. Досить часто міграція відбувається в самій терміносистемі – *транстермінологізація*. При цьому термін з однієї галузі науки постачається в іншу / інші, зазначаючи в ряді випадків семантичних змін відповідно до тематики термінологічної підсистеми. Це явище трактується як *"терміносистемна міграція"*.

Третій розділ *"Функціональні та організаційні особливості словникового складу інноваційної англійської мови як синергетичної мегасистеми"* присвячено висвітленню цілої низки питань стосовно арсеналу дериваційних елементів, явища компонування, валентності англословних інновацій, збалансованості енергії в неологічному просторі, тощо.

Системні параметри арсеналу дериваційних елементів виводяться авторкою шляхом верифікації загальнофілософських параметрів системності об'єктів, що забезпечує об'єктивність отриманих результатів. Крім того, в тексті наукової праці достатньо глибоко розкривається *явище композиції*, під яким авторка розуміє процес творення не лише лексичних, а й різнорівневих одиниць спілкування за рахунок складання структураційно-цільнооформлених мовних одиниць, що належать до одного і того ж рівня мовної системи, або відрізняються рівневою приналежністю.

Викладений авторкою матеріал розкриває сутність процесів композиції одиниць морфологічного, лексичного рівня, а також мовних одиниць "змішаного типу". При цьому вказується, що результатом таких процесів стають новотвори морфологічного, лексичного, синтаксичного рівнів мовної системи, тому композиція може вважатись одним із механізмів синергетичного типу, яким оперує словниковий склад сучасної англійської мови.

Валентність англословних інновацій вбачається головною із ознак синергетичності макросистеми словникового фонду. Поточно вводяться такі терміни, як: "потенційна внутрішньосистемна валентність", "потенційна міжсистемна валентність", "активна внутрішньосистемна валентність" та "активна міжсистемна валентність".

На думку авторки, реалізація *закону збалансованості енергії* в неологічному просторі словникового фонду англійської мови стає можливою завдяки дії системоутворювального чинника. Констатується його роль у забезпеченні синхронізації системи, тобто "генетичного прагнення" до максимальної стійкості.

Така стійкість розкривається як взаємодія конститuentів та механізмів системи відповідно до універсального загального принципу найменшої дії та економії енергії у процесі динамічного розвитку системи. До того ж підкреслено той факт, що сам принцип найменшої дії та економії енергії лише одна складова загального принципу збалансованості енергії.

Важливим, на нашу думку, є висновок дослідниці про те, що "синхронізація системи" являє собою загальну властивість всієї синергетичної єдності, і розглядається в монографії як одна з форм самоорганізації. Під синхронізацією системи словникового складу сучасної англійської мови розуміється адекватність процесу збалансованості енергії. У свою чергу, "збалансованість" енергії виражається у процесах економії (акумуляції та подальшої деакумуляції).

Авторка доречно висловлює свою думку про те, що в системі словникового складу сучасної англійської мови енергія може зберігатися завдяки функціонуванню стійких шляхів, способів, моделей, взаємозв'язків, тенденцій, тощо. У той же час наголошується, що внаслідок постійного оновлення системи, первинно збережена енергія потребує своєї реалізації (деакумуляції), і забезпечується це завдяки виникненню в межах системи флуктуаційних явищ, оскільки вони потребують більшої системної енергії, або енергії ще більш високого порядку.

Кожен з підрозділів монографії містить послідовно викладені мету та завдання дослідження. Отже, науковий аналіз здійснено якісно, послідовно, переконливо, з безпосередніми практичними викладками. Загалом робота виконана на належному науковому рівні. Поступове й логічне вирішення розглянутих у

монографії питань, свідчить, не тільки про глибоке авторське розуміння проблеми, а й значні дослідницько-креативні здібності науковця.

Особливу увагу привертає майстерне поєднання теоретичних інновацій авторки з міждисциплінарними модусами знань. Такий підхід, без сумніву, несе позитивні результати у плані збагачення арсеналу наукових надбань лінгвістики. Результати дослідження в межах монографії сприяють поглибленню знань про механізми вербальної експлікації результатів дії механістичних ресурсів сучасної англійської мови. Авторка унаочнює та ілюструє процеси поповнення механістичного континууму мови новими моделями, наводить приклади їх реалізації на матеріалі сучасних періодичних видань мови-оригіналу.

Таким чином, теоретична значущість визначається внеском у такі галузі англістики, як: неологія, словотвір, семасіологія англійської мови; а також у соціолінгвістику, лінгвосинергетику, когнітивну лінгвістику. Варто особливо наголосити на тому, що в роботі започатковується новий напрям лінгвістичних досліджень – синергетична неологія. Достовірність та об'єктивність отриманих результатів забезпечується надійною методологічною і методичною базою, значною кількістю фактичного матеріалу, відібраного з оригінальних лексикографічних та періодичних видань.

Практична цінність роботи зумовлюється надзвичайно широкими можливостями застосування матеріалів та результатів монографії у викладацькій діяльності у вищій школі (при укладанні навчально-методичних комплексів із загального мовознавства, лексикології англійської мови, теорії та практики перекладу з англійської мови, стилістики англійської мови; при впровадженні спецкурсів зі словотвору, неології, фразеології, термінології, соціолінгвістики, філософії мови, тощо). Емпіричний матеріал дослідження може бути застосованим також і в лексикографічній практиці, зокрема при укладанні різних типів словників та довідників.

Ми вважаємо, тим самим, що наукова праця О. Л. Гармаш справляє враження актуальності і вагомих наукових внесків, зокрема глибокого проникнення у серцевину лінгвістичних модусів мережі антропої когніції, що має безперечну мовознавчу значущість. Вона заслуговує на увагу фахівців у галузі германського та загального мовознавства, а також спеціалістів гуманітарних наук. Рецензована монографія безумовно являє собою складову фундаментальних праць з лінгвістики і може слугувати основою для цілого спектру подальших наукових розвідок.

Ю. А. Зацний,
доктор філологічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
(Запорізький національний університет)